

IV. Voltak-e mércék a tragikus 1944-es őszi megtorlások végrehajtása során?

A vajdasági magyarság 1944. évi őszi tragédiájának ismertetésével eddig főleg publicisták és írók foglalkoztak, akik értékes elmunkát végeztek. Magától értetődő a feladat, hogy ezek után a történelemírásé a szó, s lehetőleg a rendelkezésükre álló dokumentumok alapján kell megállapítani a megtorlás hátterét, okait, méreteit. Erre a feladatra vállalkozva meg kell állapítanunk, hogy a megvalósítás nehézségei több mint szembeötlőek. Nagy nehézséget okoz az is, hogy a szerb nemzetiségű történészek segítségére nemigen számíthatunk, annak ellenére, hogy az elmúlt évtizedek számos kevésbé vitatott feladatának elvégzésében sikeresen együttműködtünk.

A megtorlásoknak Vajdaságban kétségtelenül nemzeti jellege volt, és az áldozatok túlnyomó többségükben németek, magyarok és horvátok voltak. Ugyanígy volt azonban ideológiai jellegé is, amelynek szerb áldozatai is voltak. Kutatásaink során ezt a tényt kétségtelenül megállapíthattuk. A szerbek soraiban a tehetősebb anyagi helyzetben levők „főleg kapitalisták” voltak. Ezekre könnyű volt rásütni a megszállókkal való együttműködés vádját. Ezáltal vagyonuk már az első hullámban a „nép tulajdonába” mehetett át. Nem egy újvidéki magyar túlélő polgár vallotta, hogy amikor a táborokba hurcolták őket, voltak közöttük szerbek is, akiknek legtöbbször soha sem szabadult.

Az 1944. évi őszi megtorlás már kezdettől fogva az elszabadult bosszút idézte elő, nem pedig az abbéli törekvést ösztönözte, hogy a valódi bűnösöket felelősségre vonják. Már az eddig elmondottakból is láthatjuk, hogy az ún. felszabadult területeken létrejött népfelszabadító bizottságok a feljelentések alapján megkezdték a letartóztatásokat. A moholi esetet kivéve azonban a letartóztatottak kivégzésétől egy ideig még tartózkodtak. Téves lenne azonban azt gondolnunk, hogy a katonai közigazgatást azért vezették be, hogy a megtorlásnak valamilyen szervezeti keretet adjanak. Szerémségben pl. ugyanilyen intenzitással folyt a véres felelősségrevonás a németekkel és a horvátokkal szemben, bár itt polgári közigazgatás funkcionált, a Vajdasági Népfelszabadító Főbizottság égisze alatt, ugyanígy Szerbiában, de az ország más területén sem volt katonai közigazgatás, noha az ismertetett tragikus események itt is ugyanabban az időben játszódtak le, mint Bácskában, Bánátban és Baranyában a katonai közigazgatás idején. Sőt, az utóbbi térségben a nagy vérengzéseket 1944. december elején már leállították, Szerbiában azonban még ezután is hetekig folyt a tisztogatás. Egyébként Kosovón is bevezették a katonai közigazgatást 1944 decemberében, miután főleg az albánokból megalakított kosovói brigádok (dandárok) fellázadtak, s elutasították, hogy a szerémségi frontra vigyék őket. Ezután a kosovói albán felkelést csak nagynehezen tudták felszámolni 1945 februárjában, miután két albániai hadosztályt is ide irányítottak. A háborús bűnöket kivizsgáló bizottság anyagának tüzetes áttanulmányozása után mintegy 1.200 bácskai magyar nemzetiségű polgár nevét találtuk meg, akik nem bírósági eljárás alapján, hanem a háborús bűnöket kivizsgáló bizottság minősítése szerint hábo-

rús bűnöket követtek el. A Bánság területéről 51 magyar nemzetiségű polgár nevét jegyezték fel a háborús bűnösök listájára. A bűnösségre vonatkozó indoklások a legtöbb esetben rögtönzöttek, gyakori a refrénszerű ismételtetés, hogy az illető együttműködött a megszálló hatóságokkal, de hogy milyen módon, az nincs feltüntetve. Azért hozzávetőleg pontosabb a számukat 800-900 közöttire becsülni. A tényleges bűntetteket elkövetők többsége – ezek száma az összesen feltüntetett háborús bűnösök számának kb. egyharmada lehetett – azonban még idejében elmenekült, és jórészüket soha sem vonták felelősségre. Ugyanígy alaposan áttanulmányoztuk a pártszervezetek megőrzött dokumentumait is, azt remélve, hátha találunk adatokat, utasításokat a háborús bűnösök kérdőre vonásának módjáról, mércéiről. Csak egy okmány tartalmaz erre vonatkozó adatokat. A JKP Észak-bánáti Kerületi Bizottságának 1944. október 29-ei keltezésű körirata a községi pártbizottságoknak és pártsejteknak utasításokat adott, hogy kiket kell tekinteni az ötödik hadoszlophoz tartozóknak és árulóknak: a szerbek közül Draža Mihajlović és Dimitrije Ljotić híveit, a bánáti segédrendőrség tagjait, a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség vezetőségi tagjait, a Kulturbund vezetőségi tagjait, a Prinz Eugén SS hadosztály katonáit és a román Vasgárda tagjait. Ugyanez vonatkozott a községi közigazgatási szervek tagjaira, a szakszervezetekre, továbbá más szervezetekre és intézményekre, amennyiben az ide tartozók a megszállás éveiben külön kitűntek „áruló tevékenységükkel”.⁴⁵

Bácskára vonatkozólag nem találtunk ilyen utasításokat, de ebben a térségben is halálos bűnnek számíthatott, ha valaki tagja volt valamelyik község közigazgatási szervének, még ha nem is töltött be vezetőségi posztot. Ez vonatkozik a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség szervezetének vezetőségi tagjaira, de ugyanígy minden akkori pártra és szervezetre is. Halál fia volt az, akiről a megtorlás napjaiban kiderült, hogy tagja volt a Nyilaskeresztes Pártnak függetlenül attól, bűnös, vagy sem. A bűntettek elkövetői egyes községekben találtak lajstromokat a párt helyi szervezetének tagjairól, noha ezek a lajstromok nem voltak teljesek. A tragédia napjaiban nem találták meg a párt újvidéki vármegyei központjának levéltárát, amelyet a menekülés fejtelenségében egyszerűen a pártházban hagytak. Itt ugyanis minden községi szervezet tagságáról teljes kimutatás volt. Később, amikor ezt a levéltárat megtalálták, a vérengzéseket már leállították. Elkészítettek azonban községenként a párt életben maradt tagjairól egy névsort, továbbá azokról is, akik más szervezeteknek voltak tagjai, de ők valamilyen oknál fogva elkerülték a kivégzést.

A nagy tragédia napjaiban a helyi ítéletvégrehajtók, ha kevesellték azok számát, akiket az ismertetett eljárások alapján a halálba akartak küldeni, akkor a tervezett létszámot feltöltötték azokkal, akik a magyar hadseregben szolgáltak. Csupán azokat nem vették számításba, akik legfeljebb 3 hónapot töltöttek a hadseregben. Sokan megmenekültek azáltal, hogy egyszerűen elhallgatták, hogy szolgáltak a magyar hadseregben, és csak igen ritkán történt meg, hogy valakit a polgártársai beárultak.

Persze számos példa akadt arra is, főleg a kisebb helységekből, ahol az emberek jól ismerték egymást, hogy egyesek áldozatul estek szerb polgártársaik személyes bosszújának. A vádak ilyen esetekben legtöbbször koholmányok voltak. Nem egy szerb polgár ilyen módon vett elégtételt azért, mert 1941-ben vagy 1942-ben valamelyik hozzátartozóját elveszítette. Persze akadtak ellenkező példák is szép számmal.

A vérengzések részben azokon a településeken mentek végbe, ahol 1941-ben és 1942-ben is megtorlások történtek. Kivételek azonban jócskán akadnak, amelyek ékes-szóólóan bizonyítják, hogy kezdettől fogva a féktelen bosszúvágy kerekedett felül, párosulva a céltudatossággal, amely nemcsak a bűnösök megbüntetésére törekedett. Ennek igazolására a bezdáni tragédiát említénénk meg, ahol a háborús bűnöket kivizsgáló vajdasági bizottság egyetlen bűnöst sem talált. Adorjánról ugyanakkor egyetlen helybéli magyar polgár nevét tüntették fel a háborús bűnösök lajstromán, az indoklásból azonban látható, hogy az illető bűnössége erősen megkérdőjelezhető. Nagyfényen egy helybéli magyar polgár, Kiss Antal 1941 áprilisában megakadályozta a vérengzést, mégis, 1944 őszén egy csoport helybéli magyar polgárt a halálba küldtek. Hasonló példákat sorolhatnánk fel Bánát, Baranya és Horvátország területeire vonatkozóan is.